

Källkritik

Förord

Texterna om källkritik är skrivna av Lars Berggren som är verksam vid Historiska institutionen vid Lunds universitet. Källkritiken har varit fundamental för den historiska vetenskapen sedan historieämnet professionaliserades på 1800-talet. Under 1900-talets början kritiserade Lauritz Weibull den rådande historieforskningen för att vara alltför statsidealistiskt nationalistisk och inte tillräckligt källkritisk. I en programförklaring för tidskriften Scandia 1928 pläderade han för en ”genomförd, allt strängare tillämpning av de källkritiska synpunkter(na)”. Weibulls kritiska verksamhet ledde efter strider mellan de olika skolorna till vad som kallats ett historiekritiskt genombrott.

Mycket har hänt sedan Lauritz Weibulls dagar. Den socialhistoriska vändningen under 1960- och 1970-talen följdes av en kulturanalytisk och lingvistisk vändning. Idag resonerar vi på andra sätt. Våra tolkningsramar har förändrats liksom de frågor vi ställer till källorna. Någonstans i botten finns likväl den grundläggande källbehandlingen kvar om än modifierad och anpassad till nya sätt att forska.

Även om texten nedan är fylld med exempel från historieforskningen kan också studenter och forskare inom andra ämnesområden använda sig av den. Det finns därför också en del exempel från t ex juridik och litteraturvetenskap.

Texten kommer fortlöpande att förändras, och därför är det bra om den underkastas kritiska synpunkter.

1. INLEDNING

Lars Berggren

I IT-boken från 1996 skriver journalisten Weje Sandén framsynt att läromedlen kommer att förändras i framtiden:

Eftersom böckerna har fysiska begränsningar i mängden av information de kan förmedla, kommer dessa att kompletteras med andra informationsbärare, t ex Internet och interaktiva CD-ROM. Bokens starka egenskaper som utbildningsmaterial kompletteras på så sätt med en mer handfast informationsinsamling och fördjupning där lek- och upptäcktsmomentet stimulerar eleven till egen kunskapssökning. Med hjälp av IT-baserade läromedel kan undervisningen anpassas efter varje elevs kunskapsnivå och intresse.

Längre fram i samma text fortsätter Sandén:

Eftersom det inte kostar mer att ”besöka” universitetsbiblioteket i Sydney än Kungliga Biblioteket i Stockholm, är Internet-världen gränslös. Det finns inte heller något slut på informationen på Internet, och mängden med tillgänglig information ökar hela tiden...
(*IT-boken 1996*. Allde & Skytt AB, Stockholm 1996, s 10 f.)

För några år sedan försökte jag följa dessa uppmaningar och bege mig ut på nätet för att söka kunskap om ett historiskt problem. Jag var intresserad av att ta reda på hur förhållandet var mellan Kina och Tibet under Ching- (Qing- eller Manchu-) dynastin, dvs perioden mellan 1644 och 1912. Bakgrunden till att jag valde detta problemområde var att jag en gång skrev en uppsats om just detta.

Jag sökte fram två hemsidor om Tibet. Den ena hemsidan hette *A short history of Tibet* och var skriven av professor T T Moh från Purdue University i USA. Den andra – och mera omfattande – hemsidan hette *talk.politics.tibet:FRQ* och var upprättad i Minneapolis av Peter Kauffner. Båda hemsidorna var försedda med käll- och litteraturförteckningar och verkade vara auktoritativt skrivna. insprängda på flera sidor.

Vid närmare granskning visade det sig att uppgifterna på hemsidorna inte stämde överens med varandra. Urvalet av fakta skilde sig tydligt åt mellan de båda författarna. Dessutom gjorde de helt olika tolkningar av skeendet, och referenslistorna upptog inte samma böcker/artiklar.

Det visade sig att T T Moh visserligen var professor vid Purdie University, men inte i historia eller något samhälls- eller kulturvetenskapligt ämne, utan i matematik. Tillsammans med ett par författare bjöds han på en resa till Tibet 1988 av organisationen ”All-China Union of Authors”. I referenslistan fanns ett par arbeten utgivna i Beijing. Vem Peter Kauffner var framgick inte. I inledningen gjorde han en metodisk kommentar: “Some controversial issues are dealt with by quoting published arguments on both sides, in addition to relevant primary source material.” Denna ansats fullföljdes verkligen i texten och gjorde att den fick en mera vetenskaplig prägel än Mohs. En närmare granskning av texten, litteraturtipsen och adresserna till Tibetorganisationer visade dock tydligt att Kauffner tillhör en gruppering som var kritisk mot Kinas Tibetpolitik.

Vilken hemsida skall vi lita på? Svaret är enkelt: ingen. Vill man skaffa sig relevant och tillförlitlig kunskap om Tibet och Chingdynastin, insatt i ett korrekt sammanhang, bör man vända sig till böcker skrivna av riktiga forskare i ämnet. Såväl Mohs som Kauffners hemsidor innehöll grova förenklingar och sällning av information. Vårt ställningstagande i Tibetfrågan är inte relevant i sammanhanget. Även om vi stödjer tibetanernas och Dalai Lamas önskemål om ett oberoende och självständigt Tibet, betyder inte detta att vi utan vidare kan godta Kauffners version av historien.

När man skall använda sig av olika typer av litteratur, oavsett om den är tryckt eller finns på nätet bör man bland annat tänka på följande:

1. Vem/vilka har skrivit eller ligger bakom boken/artikeln? Har författaren akademisk legitimitet? Tänk på att en bok som är skriven av en forskare också granskas av andra forskare.
2. Med vilken auktoritet uttalar sig författaren om ämnet/området? Alltså: har författaren tillräcklig kunskap eller erfarenhet för att veta något om detta?
3. Är boken/artikeln väldokumenterad med hänvisningar till källor och litteratur?
4. Har skriften/dokumentet någon politisk, ideologisk eller annan tendens (se vidare nedan) som kan medföra att tolkningarna färgas i en viss riktning? Här kan man också fundera över vad vi kan få fram om syftet med texten.
5. När är texten skriven/publicerad? Det kan finnas olika versioner eller upplagor av en text, och det kan ha betydelse vilken av dessa versioner man använder sig av.

När det gäller historiskt material är det viktigt att hitta dokument som ligger så nära händelsen som möjligt. Detta resonemang kommer att utvecklas vidare nedan. Däremot kan det av flera skäl vara viktigt att använda sig av de allra färskaste texterna när det gäller sekundärlitteratur. Uppgifterna kan vara mera aktuella, t ex när det gäller politiska sammanhang. Skall man skriva en uppsats om den inrikespolitiska situationen i ett visst land kan man inte gå till föråldrad litteratur. I nyare akademiska texter får vi också ett mera uppdaterat forskningsläge. I vissa fall måste man trots detta gå till äldre texter. Vissa böcker och artiklar kan bevara sin aktualitet långt efter det att de skrevs. I vissa fall kan det röra sig om klassiker, som många forskare fortfarande refererar till. Ett sådant exempel är Edward P Thompsons bok *The Making of the English Working Class* från 1963.

Man bör också vara försiktig när det gäller referenser till teoretiker och filosofer. Skall

man referera vad till exempel Max Weber eller Antonio Gramsci skrivit bör man gå till källan, såvida man inte använder sig av en mycket auktoritativ framställning av deras tankar. Det är dock alltid vanskligt att uttala sig om vad till exempel Weber sagt om man själv inte kommit i kontakt med hans egna texter. Här kan det dock finnas ett problem med översättningar. Det kan vara ogörligt att gå till texten på originalspråk, men samtidigt bör man vara på det klara med att det kan finnas problem med översättningar. Ett klassiskt exempel är det kända Karl Marx-citatet att religionen är opium för folket. I själva verket är detta en felöversättning. Marx skrev att religionen är folkets opium.

Betydelseförskjutningen är viktig, eftersom Marx inte menade att religionen trycktes på underklasserna ovanifrån, vilket det första citatet antyder. Ett annat exempel när det gäller Marx är Herbert Tingstens *Den svenska socialdemokratins idéutveckling*. (Herbert Tingsten, *Den svenska socialdemokratins idéutveckling* Bokförlaget Aldus/Bonniers, Stockholm 1967 och tidigare upplagor). Avsnittet om marxismen i den har inte sällan använts av uppsatsförfattare som vill redogöra för Marx tankar. Som bland andra historikern Christer Winberg har visat bygger emellertid Tingsten ”huvudsakligen på framställningar av icke- eller antimarxistiska författare.” (Christer Winberg, ”Tingstens idékritik och den tidiga svenska socialdemokratin.” *Scandia* 1980:1, s 99).

Det kan ofta ha betydelse vilken version av till ett exempel ett skönlitterärt verk man använder sig av. Författare som August Strindberg och Selma Lagerlöf finns i ett mycket stort antal upplagor och utgivningar. En förstaupplaga har ju med största sannolikhet korrekturlästs av författaren själv. Precis som när det gäller filosofer och teoretiker är det naturligtvis viktigt att vara försiktig med översättningar. Att frågan kan ge upphov till intensiva debatter visas inte minst av diskussionen kring översättningen av Tolkiens *Sagan om ringen*, där Åke Ohlmarks första svenska översättning fick utstå mycket kritik.

Det finns också skäl att uppmärksamma att även akademiska forskare utgår från olika tolkningsramar, teoretiska perspektiv och metodiska överväganden. Det är viktigt att ta reda på vilka premisserna är för de tolkningar som görs och slutsatser som dras. Anders E Blomqvist har till exempel visat att två olika forskare skriver på skilda sätt om Transsylvanien i Nationelencyklopedin. (Anders E B Blomqvist, ”Nationalistisk historieskrivning i NE – fallet Transsylvanien.” *Aktuell om Historia* 2006:3.)

